

ZELFREDZAAMHEID BEVORDEREN VOOR ALLOCHTONE VROUWEN

Handreiking aan gemeenten

In opdracht van Nicis Institute uitgevoerd in Almelo, Enschede en
Hengelo door:

Auteurs:
Marjolijn Distelbrink
Marjan de Gruijter
Trees Pels

November 2007

Inhoud

Introductie	
Aan de slag met zelfredzaamheid!	5
Deel I Achtergrond	
1.1 Oudere allochtone vrouwen in beeld	8
1.2 Zelfredzaamheid nader omschreven	11
1.3 Staalkaart van projecten	12
Deel II Praktijk	
Een keuzeproces in drie stappen	15
Stap 1: Schep helderheid over de beleidscontext	15
Stap 2: Projecten vinden	19
Tot slot	24
Verder lezen?	25
Bijlagen	
Voorbeeldprojecten bij de staalkaart	28

Introductie

Aan de slag met zelfredzaamheid!

Voor u ligt de handreiking Zelfredzaamheid bevorderen van oudere allochtone vrouwen. Zoals de titel al aangeeft is dit stuk bedoeld voor gemeenten die aan de slag willen met deze doelgroep, waarbij we ons toespitsen op *niet-Westerse* vrouwen. Zelfredzaamheid bevorderen van kwetsbare groepen burgers wordt steeds belangrijker. Het beleid stelt de 'eigen verantwoordelijkheid' van individuen meer en meer op de voorgrond. Niet-westerse oudere vrouwen vormen een van de meest kwetsbare groepen in onze samenleving. Velen van hen hebben bijzondere ondersteuning nodig om zelfredzamer te kunnen zijn. Maar: wat kan de gemeente daarin betekenen? Er is al veel kennis opgedaan in projecten, maar waar is die te vinden en hoe passen we de kennis toe in de lokale context? Met deze vragen klopten verschillende gemeenten begin 2007 aan bij het Nicis Institute. Het Verwey-Jonker Instituut ontwikkelde vervolgens in opdracht van het Nicis Institute de voorliggende handreiking. Deze is bedoeld voor alle gemeenten die meer willen doen om de zelfredzaamheid van oudere allochtone vrouwen te stimuleren. Om gemeenten op weg te helpen bevat deze handreiking een staalkaart van typen projecten, overwegingen en stappen. Vooraf krijgt u een korte schets van de groep niet-Westerse, oudere allochtone vrouwen en een omschrijving van zelfredzaamheid. Deze handreiking verschijnt gelijktijdig met drie andere publicaties over zelfredzaamheid, voor de gemeenten Almelo, Hengelo en Enschede. Deze publicaties zijn uitsluitend digitaal te verkrijgen op www.Nicis.nl en www.verwey-jonker.nl.

De doelgroep

Veel grote en middelgrote gemeenten in Nederland hebben te maken met groepen vrouwen van niet-Westerse allochtone herkomst. Vaak gaat het om vrouwen die weinig participeren in maatschappelijke verbanden buiten het eigen gezin. Vooral oudere vrouwen van de eerste generatie staan ver af van actieve maatschappelijke participatie. Zij hebben de opvoeding van de kinderen al afgerond. Een deel van hen is verzuimd. En velen kwamen naar Nederland in een tijd dat er nauwelijks taallessen werden aangeboden. Voor deze vrouwen zijn lokale projecten soms nét dat opstapje om zich in elk geval te kunnen redden in het openbare leven: om zelfredzaam te zijn.

De aanpak

Gemeenten staan voor de vraag wat ze voor deze vrouwen kunnen organiseren. Er bestaan allerlei projecten en methodieken, maar wat helpt deze eerste generatie niet-Westerse vrouwen nu op weg in de Nederlandse samenleving? Weinig aanpakken zijn systematisch beschreven of geëvalueerd. Om gemeenten te ondersteunen biedt het Verwey-Jonker Instituut deze handreiking 'Zelfredzaamheid bevorderen van oudere allochtone vrouwen'. Hierin vindt u gemakkelijk bruikbare informatie, die aansluit bij de lokale wensen en voorzieningen. U kunt als gemeente zelf aan de slag met het zoeken naar projecten gericht op zelfredzaamheid die goed passen in uw gemeente. De handreiking is gemaakt door het Verwey-Jonker Instituut in opdracht van Nicis Institute, kenniscentrum voor stedelijke vraagstukken en voortgekomen uit een pilotonderzoek in drie gemeenten (Hengelo, Enschede en Almelo). Samen met deze gemeenten is gezocht naar projecten die tot doel hebben de zelfredzaamheid te bevorderen van laagopgeleide, oudere niet-Westerse vrouwen van de eerste generatie. Het gaat om projecten die passen bij de lokale situatie en beleidswensen. Hier en der vindt u in de handreiking voorbeelden uit dit onderzoek. Meer weten? Zie www.Nicis.nl

Naar bruikbare projecten in drie stappen

In deze handreiking leggen we uit welke stappen u als gemeente kunt zetten om geschikte projecten te vinden voor het bevorderen van de zelfredzaamheid van oudere allochtone vrouwen.

Deze handreiking is dus géén gids met een overzicht van projecten die op dit moment (goed) lopen. Informatie in zo'n gids is vaak snel verouderd en projecten zijn niet zonder meer een-op-een vertaalbaar naar de lokale context. Wat deze handreiking wel biedt, is de mogelijkheid om via drie stappen te komen tot de keuze van het type projecten dat het best aansluit op de lokale situatie. Dat gaat van het kiezen van één of enkele voorbeeldprojecten, tot een nadere analyse van de toepasbaarheid daarvan. Want: uiteindelijk moet het project aansluiten bij de lokale beleidsprioriteiten, de aanwezige hulpbronnen, en de sociale en fysieke infrastructuur en doelgroep.

Deel I van deze handreiking bevat relevante achtergrondinformatie. We gaan daarbij eerst in op landelijke gegevens over de positie van oudere allochtone vrouwen en op de variëteit binnen die doelgroep. Daarna volgt een nadere omschrijving van het begrip zelfredzaamheid. Vervolgens presenteren we een staalkaart met typen projecten die gericht zijn op het bevorderen van zelfredzaamheid.

In deel II vindt u het stappenplan beschreven. De eerste stap is informatie verzamelen over de gemeentelijke context. Stap 2 is het identificeren van het type project dat binnen deze context het meest relevant is, en het selecteren van concrete projecten uit bestaande databanken. Stap 3 is het organiseren van een expertbijeenkomst die u in staat stelt met de relevante partijen de lokale toepasbaarheid van de geselecteerde projecten te toetsen en vervolgstappen af te spreken.

Deel I Achtergrond

1.1 Oudere allochtone vrouwen in beeld

Met de invoering van de WMO per januari 2007 wordt de zelfredzaamheid van burgers in de gemeente steeds belangrijker. Meer dan voorheen moeten burgers zelf hun weg weten te vinden naar instellingen en moeten ze zelf hulp weten te organiseren. Vooral voor allochtone ouderen, en in het bijzonder de oudere allochtone vrouwen, is dit geen vanzelfsprekendheid. Zij staan vaak het verst af van maatschappelijke participatie. Veel van deze vrouwen hebben nooit gewerkt in Nederland, nemen weinig deel aan het openbare leven en komen daarin, als ze dat wel doen, veel belemmeringen tegen. Sinds enkele jaren ontplooiën gemeenten in hun emancipatiebeleid allerlei activiteiten die allochtone vrouwen stimuleren om maatschappelijk actiever te worden. Maar: deze activiteiten zijn hoofdzakelijk gericht op jongere vrouwen. Ook in de nieuwe Wet Inburgering die sinds 2007 van kracht is, zijn oudere allochtone vrouwen niet de eerste categorie waar de aandacht naar uitgaat. Vrouwen boven de zestig jaar zijn niet inburgeringsplichtig; iets jongere vrouwen van wie de kinderen al het huis uit zijn krijgen evenmin snel een aanbod. Prioritaire groepen in de inburgering zijn vooral opvoeders en vrouwen die werk zoeken.

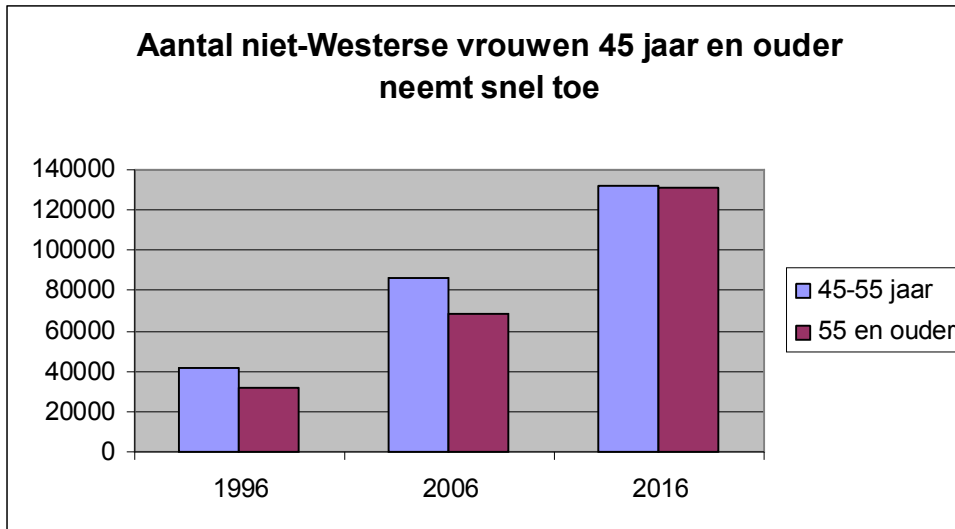
Ook al komen oudere allochtone vrouwen vaak niet opvallend voor in het beleid, er is wel reden om ze alle aandacht te geven. Met het uit huis gaan van kinderen wordt de positie van deze vrouwen – juist vaak afhankelijk van de hulp van hun kinderen - kwetsbaarder. Bovendien willen gemeenten dat vrouwen, ook al zijn ze niet in staat om te werken of een opleiding te volgen, toch op één of andere manier maatschappelijk participeren. Het doel is dat vrouwen enigszins hun weg kunnen vinden in het openbare leven; kortom, een minimaal niveau van zelfredzaamheid hebben. Dit houdt bijvoorbeeld in dat zij zichzelf kunnen redden bij de huisarts, op de school van de kleinkinderen of in de bus, ook zonder hulp van anderen. Hiervoor is een minimaal niveau van beheersing van de Nederlandse taal van belang en enige kennis van voorzieningen. Daarnaast is het belangrijk dat vrouwen het zelfvertrouwen hebben om deel te nemen aan het maatschappelijke leven, al is het maar om gesprekjes te voeren met andere vrouwen in de speeltuin of op het schoolplein. Naarmate vrouwen ouder worden en meer beperkingen gaan ervaren, is zelfredzaamheid bovendien van belang voor de toegang tot specifieke voorzieningen voor ouderen.

Bij het vormgeven van een beleid dat zich richt op het bevorderen van zelfredzaamheid van oudere allochtone vrouwen, is het goed de leeftijdsondergrens niet te hoog te leggen. Uit onderzoek is bekend dat allochtone ouderen vaak al op jongere leeftijd dan autochtone ouderen gezondheidsklachten hebben, beperkingen ervaren of een beroep doen op hulp. Daarom hanteert het beleid voor allochtone ouderen vaak een leeftijdsondergrens van 55 jaar. Bij projecten die zelfredzaamheid tot doel hebben, is het verstandig de categorie 'ouderen' nog wat ruimer te nemen. Vrouwen van 45 jaar tot 55 jaar hebben namelijk vaak grotendeels dezelfde beperkingen als de oudere leeftijdscategorie.

Allochtone oudere vrouwen in cijfers

Over wie hebben we het nu, als we spreken over allochtone oudere vrouwen? In 2006 telde Nederland ruim 155 duizend niet-Westerse allochtone vrouwen van 45 jaar en ouder. Hun aantal is verdubbeld sinds 1996 en zal de komende tien jaar nog eens ruim anderhalf keer zo groot worden. Vooral het aantal niet-Westerse 55-plus vrouwen zal toenemen (kader 1). Allochtone vrouwen van 45 jaar en ouder behoren op dit moment in overgrote meerderheid tot de eerste generatie. Dat zal de komende jaren zo blijven. Op dit moment is 97 procent van de leeftijdsgroep geboren buiten Nederland. Over tien jaar zal de tweede generatie (in Nederland geboren) nog steeds een zeer kleine minderheid uitmaken van de categorie 45 plussers. Wel is te verwachten dat er dan meer vrouwen tot de tussengeneratie behoren: vrouwen die weliswaar niet in Nederland zijn geboren, maar tenminste een deel van hun jeugd in Nederland hebben doorgebracht, hier naar school zijn gegaan en/of hebben gewerkt (Distelbrink, De Gruijter en Pels, 2007abc).

Kader 1

Bron: CBS Bevolkingsgegevens, bewerking Verwey-Jonker Instituut

Uit landelijke cijfers van het CBS komt naar voren dat niet-Westerse allochtone ouderen - vergeleken met autochtone ouderen - gemiddeld 'jonge ouderen' zijn. Hoogbejaarde allochtone ouderen zijn er nog weinig. Van de Turkse en Marokkaanse 55-plussers is bijvoorbeeld niet meer dan drie procent ouder dan 75 jaar; bij autochtone ouderen geldt dat voor een kwart. Op dit moment is ruim de helft van de eerste generatie vrouwelijke 45-plussers van niet-Westerse herkomst jonger dan 55 jaar. Een kwart is tussen de 55 en 65 jaar, een tiende tussen de 65 en 75 jaar. Van de niet-Westerse allochtone oudere vrouwen is 30 procent van Surinaamse herkomst. Turksen en Marokkaansen zijn daarna de grootste categorieën.

Turkse en Marokkaanse oudere vrouwen meest kwetsbaar

Landelijk onderzoek maakt duidelijk dat vrouwen van niet-Westerse herkomst een zeer gevarieerde categorie vormen van vermoedelijk meer en minder zelfredzame vrouwen. De meest kwetsbaren in deze groep zijn vrouwen met weinig opleiding. Juist deze categorie staat vaak het verst af van maatschappelijke participatie en heeft het hardst steun nodig om haar weg te kunnen vinden in de Nederlandse maatschappij. Een categorie die eveneens extra kwetsbaar kan zijn, is die van vrouwen van wie de kinderen uit huis zijn. Dit geldt vooral voor vrouwen die helemaal alleen wonen. Uit de landelijke cijfers komt naar voren dat vooral Turkse en Marokkaanse vrouwen in veel opzichten de meest kwetsbare groepen vormen, meer dan bijvoorbeeld Surinaamse en Antilliaanse vrouwen. Een grote meerderheid van de oudere Turkse en Marokkaanse vrouwen beheerst de Nederlandse taal beperkt tot zeer beperkt. Meer dan 80 procent van de Turkse en meer dan 90 procent van de Marokkaanse vrouwelijke 55-plussers heeft geen enkele opleiding afgerond, zelfs geen basisonderwijs. Rond de 90 procent van de Turkse en Marokkaanse 55-plussers heeft taalhelp nodig bij bezoek aan de huisarts. Twee derde van de Marokkaanse en een derde van de Turkse oudere vrouwen is analfabeet. Zij zijn dus ook in de eigen taal niet via schriftelijk materiaal voor te lichten (Distelbrink, de Gruijter & Pels, 2007abc).

Wat huishoudenspositie betreft vormen juist Surinaamse en Antilliaanse vrouwen een meer kwetsbare categorie; van de 55-plus vrouwen onder hen is ruim de helft alleenstaand. Veel Turkse en Marokkaanse oudere vrouwen, vooral de 45-55 jarigen, hebben nog thuiswonende kinderen. Minder dan een vijfde van de 55-plussers onder Turkse en Marokkaanse vrouwen woont alleen, zonder partner en zonder kinderen. Allochtone ouderen hebben volgens landelijk onderzoek van het Sociaal en Cultureel Planbureau (Schellingerhout, 2004) hoge verwachtingen van zorg door kinderen op hun oude dag. Vooral

Marokkaanse ouderen verwachten veel van de jongere generatie. Die zorgverwachting kan minder vaak worden ingelost, aangezien de jongere generatie meer dan voorheen de zorg voor het eigen gezin met werk buitenshuis combineert. Voor allochtone ouderen is het daarom van belang dat zij beter gaan beseffen dat de zorg vanuit de jongere generatie beperkingen kent. Ze zullen meer moeten nadenken over alternatieve mogelijkheden voor zorg voor hun oude dag. En hun afhankelijkheid van formele zorgvoorzieningen zal groeien. Tot nu toe vallen deze ouderen daar minder op terug dan autochtone ouderen. Zo maken allochtone ouderen nog weinig gebruik van thuiszorg. Dat komt door de bovengenoemde opvattingen over de zorgplicht door de eigen kinderen, door kennisgebrek, en tot slot door de naar verhouding nog jonge leeftijd van veel allochtone ouderen. Gespecialiseerde zorg is daardoor nog niet altijd nodig.

Allochtone ouderen hebben gemiddeld een minder goede gezondheid dan autochtone ouderen. Door onder meer taalproblemen en een culturele afstand tot instellingen, ondervinden ze bovendien veel problemen in de communicatie met voorzieningen (zie kader 2).

Kader 2

Veel communicatieproblemen met instellingen

Allochtone ouderen hebben een minder goede gezondheid dan autochtone ouderen, en hebben vaak al op jongere leeftijd meer klachten. Zo rapporteren Marokkaanse en Turkse 55-plussers in een Amsterdams onderzoek veel vaker dan hun autochtone leeftijdgenoten chronische aandoeningen, zoals hart- en vaatziekten, aandoeningen aan het spijsverterings- en bewegingsstelsel en suikerziekte. Tevens komen depressieve klachten bij Marokkaanse en Turkse ouderen meer voor dan bij autochtone generatiegenoten.

Ouderen van niet-Westerse herkomst komen vaak bij de huisarts, naar verhouding vaker dan autochtone ouderen. Zij maken echter niet vaker dan autochtone Nederlanders gebruik van een specialistisch hulpaanbod. Uit onderzoek naar huisartscontacten blijkt dat er dikwijls knelpunten bestaan in de contacten tussen allochtone ouderen en hun huisarts. De voornaamste knelpunten hebben betrekking op:

- Communicatieproblemen door een gebrekkige beheersing van de Nederlandse taal
- Een laag kennisniveau bij allochtone patiënten
- Onbekendheid van allochtonen met de Nederlandse gezondheidszorg
- De vrij sterke neiging tot psychosomatiseren van Marokkaanse en Turkse patiënten
- De grote vraag van deze patiënten naar medische zorg in combinatie met de toch al hoge en nog altijd stijgende werkdruk van artsen

Het merendeel van de genoemde knelpunten is te herleiden tot communicatieproblemen. Uiteraard speelt de slechte beheersing van de Nederlandse taal door Marokkaanse en Turkse ouderen hier een prominente rol, maar hun gebrekkige opleiding en cultuurverschillen zijn eveneens van invloed. Hulpverleners spreken in dit verband van een 'andere wijze van klachtenrepresentatie', die in de ogen van de arts soms 'vaag' is of ook wel als 'overdreven' wordt ervaren. Veel van de lichamelijke klachten die Marokkaanse en Turkse patiënten presenteren zijn volgens huisartsen stressgerelateerd en houden verband met hun migratiegeschiedenis en sociaal-economische achterstand. Met deze somatisering van (welzijns)problemen kunnen huisartsen niet altijd goed uit de voeten. De betreffende patiënten voelen hun klachten vervolgens niet altijd voldoende serieus genomen en komen vaker met dezelfde klacht(en) terug. Deze kringloop vergroot aan de zijde van de huisarts de werkdruk, wat leidt tot beknibbeling op de consultduur. Bij patiënten nemen de spanningen daardoor vaak nog verder toe.

Bron: M. Distelbrink, M. De Gruijter en T. Pels (2007a). Zelfredzaamheid bevorderen in Enschede. Utrecht/Den Haag: Nicis Institute/Verwey-Jonker Instituut. www.Nicis.nl

1.2 Zelfredzaamheid nader omschreven

Zowel landelijk als in de gemeente vormt de maatschappelijke participatie van allochtone vrouwen een belangrijk beleidsthema. Zelfredzaamheid geldt hiervoor als een cruciale voorwaarde.

In de uitleg van dit begrip zijn twee betekenissen te onderscheiden. Ten eerste *persoonlijke zelfredzaamheid*. Daarbij staat voorop dat mensen zichzelf kunnen redden in en om het huis en dat ze op een effectieve manier hulp kunnen inschakelen. Dit aspect van zelfredzaamheid is vooral van belang voor de wat oudere groep die niet meer mobiel is of zichzelf en/of het eigen huishouden niet meer kan verzorgen. Ten tweede is sprake van *sociale zelfredzaamheid*. Dan gaat het om zelfredzaamheid in het sociale verkeer buiten het eigen gezin, bijvoorbeeld binnen de eigen etnische gemeenschap of (in)formele sociale verbanden daarbuiten.¹

Om persoonlijk en sociaal zelfredzaam te kunnen zijn, moet aan bepaalde voorwaarden zijn voldaan. Om te beginnen moeten vrouwen de Nederlandse taal tot op zekere hoogte beheersen. Om meer op eigen benen te kunnen staan, moeten zij kennis hebben over de (werking van de) Nederlandse maatschappij, over zaken die hen aangaan - zoals hun gezondheid of de school van hun kleinkinderen - en over voor hen relevante voorzieningen. Daarnaast is het nodig dat zij vragen durven te stellen en op pad durven te gaan. Voor veel (Turkse en Marokkaanse) oudere vrouwen is het niet vanzelfsprekend om zelf keuzen te maken en buitenshuis assertief en pro-actief op te treden. Taal is een belangrijke - maar niet voldoende - voorwaarde om hun (sociale) zelfredzaamheid te vergroten. Even belangrijk is een zekere mate van vertrouwen in zichzelf en het eigen kunnen.

Overigens liggen voorwaarden niet alleen bij de vrouwen. Reguliere voorzieningen kunnen evengoed bijdragen aan hun zelfredzaamheid door het aanbod voor vrouwen toegankelijker te maken. Het moeizame bereik van bepaalde groepen nieuwe Nederlanders en de hoge drempel van bestaande voorzieningen vormen al lang een hardnekkig probleem. Het is dan ook niet verwonderlijk dat het verkleinen van de afstand tussen vraag en aanbod een terugkerende doelstelling is in projecten die zelfredzaamheid bevorderen.

De volgende paragraaf geeft een nadere beschrijving van de typen projecten die in den lande te vinden zijn, gericht op de hiervoor onderscheiden aspecten van zelfredzaamheid.

---

¹ Een derde type zelfredzaamheid is *economische* zelfredzaamheid. Dit type is voor de doelgroep oudere allochtone vrouwen vaak een stap te ver en staat in deze publicatie dan ook minder centraal.

1.3 Staalkaart van projecten

Op landelijke websites van kenniscentra zijn allerlei projecten voor allochtone vrouwen te vinden. Het is als gemeente niet gemakkelijk een keuze te maken. Zo zijn er projecten die zich richten op het vergroten van de autonomie van allochtone vrouwen. Andere projecten beogen vrouwen te ondersteunen bij het zelfstandig uitvoeren van algemene dagelijkse handelingen.

Op basis van een analyse van de grote hoeveelheid projecten voor (oudere) allochtone vrouwen, heeft het Verwey-Jonker Instituut een staalkaart ontwikkeld (Kader 3). De staalkaart is tot stand gekomen via een zoektocht in landelijke projectendatabanken. Gezocht is naar projecten voor (oudere) allochtone vrouwen, die direct of indirect bijdragen aan het ondersteunen van zelfredzaamheid. Deze konden worden ingedeeld in zeven typen, elk met eigen doelen en/of middelen. Het bleek dat veel projecten overigens geen duidelijke leeftijdsafbakening hanteren.

De staalkaart van projecten vormt een instrument dat u als gemeente kan helpen om te bepalen wat voor *type* project u eigenlijk zoekt. Een beschrijving van de voorbeeldprojecten per type is te vinden in de bijlage.

Kader 3 Staalkaart van projecten

Type 1 Autonomie (informatie, voorlichting en kennisoverdracht, in eigen taal)
Type 2 Communicatie (vaardigheid Nederlandse taal)
Type 3 Gezondheid (lichamelijk & psychisch welbevinden en levensgeluk)
Type 4 Netwerk (in de buurt en leefomgeving)
Type 5 Competenties, zelfvertrouwen en empowerment
Type 6 Aanpassingen gemeentelijk apparaat, structuren en organisatie (Indirect)
Type 7 Diversiteitsbeleid bij instellingen (Indirect)

Type 1 Autonomie (informatie, voorlichting en kennisoverdracht, in eigen taal)

Dit type projecten is gericht op het vergroten van de keuzemogelijkheden van (vrouwelijke) migranten. Achterliggend idee is dat deze doelgroep over onvoldoende kennis/informatie beschikt om goed besluiten te kunnen nemen over bijvoorbeeld de eigen oude dag. Het op gang brengen van een bewustwordingsproces ('ik kan en mag kiezen') is vaak onderdeel van deze projecten.

Om dit doel te bereiken worden diverse middelen ingezet. Groepsvoorlichting is het belangrijkste, met de opmerking dat deze aanpak alleen effectief kan zijn als deze goed aansluit bij de doelgroep, en dus bijvoorbeeld in de eigen taal, of in de eigen fysieke, sociale en culturele context plaatsvindt. Hiertoe worden soms allochtone vrijwilligers, of zogenaamde 'paraprofessionals' ingezet. Dit zijn personen die komen uit, of zich bevinden in de nabijheid van de doelgroep en die voor een instelling werken en een brugfunctie vervullen.

Type 2 Communicatie (vaardigheid Nederlandse taal)

Deze projecten richten zich op het vergroten van de vaardigheid in (het spreken van) de Nederlandse taal. De projecten onderscheiden zich van het reguliere NT2 taalaanbod dat ROC's vaak organiseren, doordat specifiek rekening wordt gehouden met de achterstandpositie waarin de deelnemers zich soms al heel lang bevinden en met het geïsoleerde leven dat ze leiden. Dit resulteert in het gebruik van methodieken die goed aansluiten bij het praktische dagelijkse leven én in het stimuleren van de deelnemers om de verworven vaardigheden daadwerkelijk te gebruiken.

Er worden diverse middelen ingezet om dit doel te bereiken. (Individuele) taallessen vinden vaak plaats in combinatie met groepsbijeenkomsten waarin onderlinge dialoog centraal staat. De gespreksonderwerpen sluiten nauw aan bij de interesses van de deelnemers en worden soms in samenspraak met hen gekozen. In sommige gevallen begeleiden (autochtone) vrijwilligers de taallessen of de groepsbijeenkomsten.

Type 3 Gezondheid (lichamelijk & psychisch welbevinden en levensgeluk)

Deze projecten komen meestal voort uit de vage lichamelijke klachten of algemene spanningsklachten die (oudere) allochtone dikwijls ervaren. Ze komen soms met deze klachten terecht bij de eerste lijn van de gezondheidszorg (huisarts), maar vaak is juist de afwezigheid van de doelgroep bij hulpverleningsinstanties (tweedelijns gezondheidszorg, GGZ) reden om specifiek aandacht aan de doelgroep te besteden. Doel van deze projecten is het bewust maken van de wijze van ontstaan van klachten (lichamelijke klachten kunnen bijvoorbeeld ook door spanning ontstaan) en het aanbieden van manieren om klachten (zelf) te verminderen. Er worden diverse middelen ingezet om dit doel te bereiken: groepsvoorlichting, groepsbijeenkomsten, (samen) sporten en doorverwijzing naar hulpverlening.

Type 4 Netwerk (in de buurt en leefomgeving)

Projecten van dit type worden vaak geïnitieerd door welzijnsinstellingen die constateren dat zij de doelgroep onvoldoende bereiken of in het vizier hebben. De achterliggende gedachte is dat de doelgroep veel tijd in en om het huis doorbrengt en dat de buurt of de wijk dus een belangrijke rol in het leven van deze vrouwen speelt. Als ze desondanks geen of weinig gebruik maken van buurt- of wijkgebonden voorzieningen, proberen de instellingen via actieve wervingsmethodieken en laagdrempelige (inloop)voorzieningen de vrouwen te interesseren voor deelname aan allerlei activiteiten en/of ontmoetingsmogelijkheden. De middelen die hiertoe worden ingezet zijn divers: vaak blijkt het nodig om 'outreaching' te werken, dat wil zeggen, om actief op zoek te gaan naar de doelgroep en vrouwen te overreden deel te nemen. In sommige gevallen zetten de welzijnsorganisaties hiertoe paraprofessionals en/of (allochtone) vrijwilligers in.

Type 5 Competenties, zelfvertrouwen en empowerment

Deze projecten gaan uit van het idee dat 'participatie' of 'emancipatie' van de doelgroep laagopgeleide (oudere) allochtone vrouwen alleen mogelijk is als de doelgroep voldoende zelfvertrouwen heeft en over competenties beschikt om 'de stap naar buiten' ook daadwerkelijk te kunnen maken. Het stimuleren van een bewustwordingsproces, het discussiëren over de eigen rol in het gezin en de samenleving, het aanboren van de kwaliteiten bij de doelgroep en het (sociaal) activeren zijn belangrijke ingrediënten in deze projecten. Een belangrijk middel hierbij is het groepsproces: vrouwen kunnen 'onderling' veilig over drempels heenstappen en van elkaars ervaringen leren. Bovendien bouwen zij daarmee een netwerk op dat zij eerder vaak ontbeerden. Soms wordt gewerkt met zogenaamde rolmodellen: vrouwen die de stap 'naar buiten' al hebben gemaakt.

Type 6 Aanpassingen gemeentelijk apparaat, structuren en organisatie (Indirect)

In tegenstelling tot bovengenoemde type projecten, zijn deze projecten niet direct gericht op de doelgroep laagopgeleide oudere allochtone vrouwen, maar op de gemeente waarin deze vrouwen wonen. Achterliggend idee is dat een integrale visie op participatie van allochtone vrouwen onontbeerlijk is om tot gefundeerde afwegingen te komen in de ontwikkeling van gemeentelijk beleid: wat zijn de beleidsdoelen en hoe kunnen deze worden gerealiseerd? Middelen die voor het bereiken van dit doel worden ingezet zijn handreikingen of routeplanners voor gemeenteambtenaren en beleidsmakers, al dan niet gestoeld op ervaringen in andere gemeenten.

Type 7 Diversiteitsbeleid bij instellingen (Indirect)

Ook dit type project richt zich in eerste instantie niet uitsluitend op de doelgroep laagopgeleide, oudere, allochtone vrouwen. De doelgroep wordt hier gevormd door instellingen, die constateren dat zij de allochtone vrouwen niet bereiken. Dit noopt tot het inzetten van methodieken die de eigen organisatie dusdanig veranderen, dat deze wél toegankelijk wordt voor de doelgroep. Interculturalisering of diversiteitsbeleid zijn de meest gebruikte begrippen. Middelen die hiertoe worden ingezet zijn: (bij)scholing van het eigen personeel en het aanstellen van personeel met diverse herkomsten.

In het volgende deel wordt beschreven hoe de staalkaart is te gebruiken bij de zoektocht naar het juiste project om allochtone oudere vrouwen in uw gemeente te helpen zelfredzamer te worden.

Deel II Praktijk

Een keuzeproces in drie stappen

Gemeenten die aan de slag willen met het bevorderen van zelfredzaamheid van oudere migrantenvrouwen, moeten goed nadenken over drie vragen:

- Voor wie ontwikkelen we beleid?
- Wat zijn onze doelen?
- Welk type projecten passen bij deze doelen en doelgroep?

In deel I van deze handreiking kwam naar voren dat de doelgroep oudere migrantenvrouwen divers is. Ook bleek dat er daarnaast een veelvoud aan projecten bestaat met uiteenlopende doelen en middelen. De projecten zijn bovendien niet altijd zonder meer vertaalbaar naar de context van uw gemeente. In het volgende gaan we in op de opeenvolgende stappen die u kunnen zetten om tot een goed beleid te komen. Het stappenplan is ontwikkeld op basis van pilotonderzoeken in Enschede, Hengelo en Almelo.

Stap 1: Schep helderheid over de beleidscontext

Een eerste stap bij het vinden van projecten om zelfredzaamheid van oudere migrantenvrouwen te bevorderen, is het inventariseren van uw gemeentelijke beleid rond integratie en participatie. Achtereenvolgens zijn daarbij van belang: a) het beleidskader, b) de sociale kaart en tot slot c) een goed beeld van de doelgroep.

a. Beleidskader

Te beginnen met het beleidskader: waar is zelfredzaamheid aan te haken? Hier is onder andere de nieuwe Wet Inburgering van belang, naast de Wet Maatschappelijke Ondersteuning. In de ene gemeente zal het meer voor de hand liggen projecten voor zelfredzaamheid te koppelen aan de WMO, terwijl in de andere gemeente de koppeling aan inburgering wellicht meer voor de hand ligt. Wat wilt u als gemeente bereiken met het vergroten van zelfredzaamheid van allochtone oudere vrouwen? Streeft u met uw aanbod een basisniveau na van participatie in de gemeente, voor een categorie die in de nieuwe inburgeringswet niet de eerste aandachtscategorie vormt? Of gaat het om een aanbod voor een ouder wordende groep die de weg naar de huisarts moet kunnen vinden?

Afhankelijk van de vraag bij welk beleidsterrein het bevorderen van zelfredzaamheid wordt aangehaakt, zullen andere financieringsbronnen, samenwerkingspartners en/of prestatie-eisen in beeld komen. Denk daar als gemeente goed over na. Zorg dat er één probleemeigenaar is voor het bevorderen van zelfredzaamheid. Kijk daarbij ook over de schutting: betrek beleidsverantwoordelijken van aanpalende beleidsterreinen bij het bepalen van het beleidskader. Dit om te voorkomen dat u al bestaande initiatieven of beleidsinspanningen uit het oog verliest. Het is zaak als gemeente goed na te denken over het niveau van zelfredzaamheid dat u wilt bereiken bij de doelgroep oudere migrantenvrouwen - of subgroepen daarbinnen. Denk ook na over hoe het bevorderen van zelfredzaamheid past binnen het bredere beleid.

Tips:

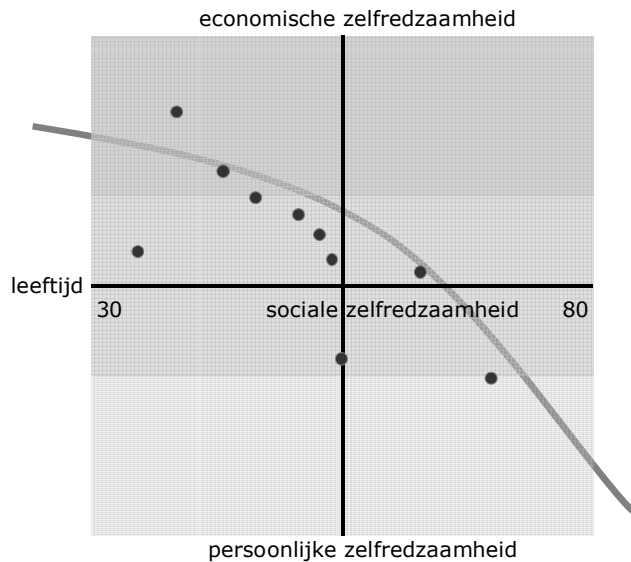
- De WMO, integratie en inburgering zijn verschillende beleidsterreinen waarbinnen het bevorderen van zelfredzaamheid past. Zorg voor probleemeigenaarschap en voor verbindingen.
- Zorg voor een helder beleidskader ten aanzien van zelfredzaamheid of participatie, en voor een heldere keuze van prioritaire doelgroepen.

b. Sociale kaart

Een belangrijk onderdeel van de inventarisatie is het in beeld brengen van de sociale kaart van relevante voorzieningen en projecten. Welke initiatieven zijn er in de gemeente als het gaat om het bevorderen van zelfredzaamheid, of breder, van participatie? Op welke leeftijdsgroepen richten ze zich? Zijn er hiaten in projecten voor oudere leeftijdsgroepen? Wat is er al wel? Sluiten projecten op elkaar aan? Vormen zij een doorgaande lijn van laagdrempelige, op zelfredzaamheid gerichte projecten naar projecten met verder reikende participatiedoelen? Dit kan u helpen een betere keuze te maken uit het type project dat het meest voor de hand ligt. De ervaring leert dat er vaak geen overzicht is van projecten en initiatieven binnen de gemeente. Ga na wie de belangrijke 'stakeholders' zijn, welke netwerken er zijn. Ga ook na welke groepen wel en welke nog niet worden bereikt door bestaande projecten.

Kader 4 Inventarisatie van projecten gericht op zelfredzaamheid

In de gemeente Hengelo ontwikkelde de beleidsambtenaar Diversiteit een schema om bestaande projecten mee in te delen: een kruisdiagram met langs de verticale as het type zelfredzaamheid waarop projecten zich richten (economisch, sociaal, persoonlijk) en langs de horizontale as de leeftijd van de doelgroep die met het project wordt bereikt. De meeste projecten in Hengelo bleken zich te bevinden in het bovenste linker kwadrant: projecten gericht op economische of sociale zelfredzaamheid van jonge vrouwen, onder de 45 jaar.

Figuur Projecten zelfredzaamheid in beeld, Rob Stiekema, gemeente Hengelo

Ervaring:

- In veel gemeenten zijn partijen die zich bezighouden met zelfredzaamheid van oudere vrouwen niet van elkaars initiatieven op de hoogte!

c. Verkenning van de doelgroep

Onderdeel van een inventarisatie zou tot slot een verkenning moeten zijn van de doelgroep. Belangrijk is te achterhalen welke groepen niet-Westerse oudere allochtone vrouwen er zijn in de gemeente; wat de omvang is van de groep en de subgroepen daarbinnen naar leeftijd en kenmerken. Met gegevens uit de gemeentelijke basisadministratie kan een eerste inzicht ontstaan. Maak daarbij onderscheid naar leeftijdsgroepen: 45-55 jaar, 55-65 jaar en 65 jaar en ouder.

Voorbeeldtabel Enschede

Niet-westerse allochtone vrouwen, 1e generatie, 45 jaar en ouder, naar leeftijd en etniciteit, Enschede, 1-1-2006 (abs en %)

	absoluut	%
<i>Leeftijd</i>		
45-55 jr	892	52
55-65 jr	535	31
65-75 jr	198	12
75 jr en ouder	84	5
<i>Etniciteit</i>		
Turks	735	43
Marokkaans	186	11
Surinaams	235	14
Antilliaans	46	3
Overig	507	30
<i>Totaal</i>	1709	100

Bron: CBS Statline, bevolkingsgegevens, bewerking Verwey-Jonker Instituut

Het is ook handig om te kijken naar de huishoudensamenstelling: telt de gemeente veel oudere alleenstaande migrantenvrouwen, of hebben veel vrouwen nog thuiswonende kinderen? Welke etnische groepen tellen vooral veel alleenstaanden?

Het beeld van de doelgroep in de gemeente kan vaak niet compleet worden ingevuld met de data uit statistieken. In principe is de belangrijkste doelgroep voor gemeenten die van laagopgeleide vrouwen die de taal slecht beheersen, vrouwen met een klein sociaal netwerk of een in ander opzicht kwetsbare positie. Welke vrouwen dit zijn is niet te kwantificeren. Op gemeenteniveau zijn op dit moment bijvoorbeeld nog geen opleidingsgegevens voorhanden van volwassen inwoners. Ook informatie over taalbeheersing is niet op gemeenteniveau beschikbaar. In de toekomst zal dit veranderen, nu landelijk steeds meer bestanden gekoppeld worden in het Sociaal Statistisch Bestand².

Om een indruk te krijgen van de positie van verschillende groepen vrouwen kunt u allereerst terugvallen op landelijke gegevens (zie deel I van deze handreiking). Zo is landelijk bijvoorbeeld bekend dat in het bijzonder Turkse en Marokkaanse vrouwen van 45 jaar en ouder in overgrote meerderheid de Nederlandse taal slecht beheersen en nauwelijks opleiding hebben. Voor Surinaamse en Antilliaanse vrouwen ligt dat heel anders; zij hebben betere hulpbronnen om zelfredzaam te kunnen zijn. In veel opzichten zal de positie van vrouwen op gemeenteniveau grofweg overeenkomen met die op landelijk niveau.

² Neem voor meer informatie contact op met het CBS.

Een alternatieve manier om een beter zicht te krijgen op de doelgroepen in uw gemeente is een kwalitatief onderzoek. Daarbij is het van groot belang onderzoeksmethoden in te zetten om juist de meest kwetsbare groepen te bereiken, in hun eigen taal en mondeling. In het kader staat een voorbeeld voor een aanpak van zo'n onderzoek.

Kader 5 Kwalitatief onderzoek om inzicht te krijgen in de doelgroep

Om informatie over behoeften en participatiewensen van moeilijk bereikbare groepen allochtone vrouwen in Rotterdam te verzamelen, zette het Verwey-Jonker Instituut allochtone studenten in die in hun eigen netwerken vrouwen van de generatie van hun moeders interviewden. Op die manier werden interviews gehouden met 460 overwegend laagopgeleide vrouwen van de eerste generatie, van wie een groot deel geen of weinig Nederlands sprak.

Bron: Gruijter, M. de, N. Boonstra, T. Pels & M. Distelbrink (2007). *Allochtone vrouwen doen mee! Eerste generatie allochtone vrouwen in Rotterdam en hun perspectief op activering*. Utrecht: Verwey Jonker Instituut.

Tot slot kunt u als gemeente informatie krijgen over doelgroepen door een bijeenkomst te beleggen met 'stakeholders' uit de gemeente: professionals die met de doelgroepen werken en vertegenwoordigers van zelforganisaties.

Keuzen maken met stakeholders

Om projecten gericht op zelfredzaamheid goed in te bedden in het beleid, af te stemmen op het bestaande aanbod en om de doelgroepkeuze aan te scherpen, is uitwisseling met de betrokken partijen van groot belang. Zo kan een bijeenkomst met stakeholders van nut zijn om zicht te krijgen op alle initiatieven die er zijn, op 'gaten' in het aanbod en op doelgroepen die de gemeente prioriteit wil geven. Overwegingen bij de doelgroepkeuze kunnen zijn:

- keuze voor groepen die gemakkelijk of juist niet gemakkelijk bereikbaar zijn, een goede of juist minder goede infrastructuur hebben van eigen organisaties en netwerken;
- keuze voor groepen die kwetsbaar zijn: bijv. kleine groepen, groepen met zwakke inkomenspositie.

Om prioritaire groepen te kiezen - maar ook om zelfredzaamheid goed in te bedden in het beleid - kan het zelfs handig zijn een lokale 'participatietop' te organiseren. Daarin denkt u met vertegenwoordigers op beleidsniveau van verschillende organisaties breder na over het participatiebeleid in de gemeente. Zoals over de vraag hoe projecten die zijn gericht op het ondersteunen van zelfredzaamheid van oudere vrouwen, daarin passen. In veel gemeenten is sprake van een 'projectencarroussel'. Vrouwen nemen deel aan projecten, maar als er geen vervolg is schrijven ze zich na een tijdje weer in bij hetzelfde project of verdwijnen ze uit beeld. Juist daarom is het van belang een project goed in te bedden. Een 'doorgaande lijn' van zelfredzaamheid- en participatieprojecten is daarbij een belangrijke voorwaarde.

Tips:

- Verzamel informatie over de positie van doelgroepen via statistische bronnen, via een bijeenkomst met stakeholders en/of via onderzoek.
- Maak een keuze: aan welke doelgroepen wilt u als gemeente prioriteit geven?
- Overleg met betrokken partijen; organiseer een lokale participatietop.
- Zorg voor een programmatische aanpak en doorstroommogelijkheden.

Stap 2: Projecten vinden

Als er voldoende duidelijkheid is over de beleidscontext, de sociale kaart en de prioritaire doelgroep, heeft u in feite een profiel gedefinieerd waaraan concrete projecten dienen te voldoen. Vervolgens kan een begin worden gemaakt met stap 2, het vinden van concrete projecten die aan het gezochte profiel voldoen. Hieronder volgt uitleg over de criteria waar u op kunt letten en over de aanpak van de zoektocht naar projecten via het internet en literatuur.

a. Belangrijke criteria

De selectie van geschikte projecten geschiedt aan de hand van een set criteria (kader 2.1).

Kader 6 Een concreet project selecteren: selectiecriteria

Doelstelling

- De praktijk is direct of indirect gericht op het bevorderen van zelfredzaamheid van (laagopgeleide oudere) allochtone vrouwen.

Keuze voor een type project

- Autonomie (informatie, voorlichting en kennisoverdracht (in eigen taal)
- Communicatie (vaardigheid Nederlandse taal)
- Gezondheid (lichamelijk & psychisch welbevinden en levensgeluk)
- Netwerk (in de buurt en leefomgeving)
- Competenties, zelfvertrouwen en empowerment
- Aanpassingen gemeentelijk apparaat, structuren en organisatie (Indirect)
- Diversiteitsbeleid bij instellingen (Indirect)

Doelgroep

- De praktijk richt zich direct op de doelgroep oudere, laagopgeleide allochtone vrouwen of is daarop toepasbaar.

Methodiek

- De methodiek staat zodanig beschreven dat de praktijk overdraagbaar is naar andere situaties en locaties. Hiertoe zijn meetbare doelen omschreven, is de werkwijze geëxpliciteerd, en zijn materialen, trainingen en/of trainingshandleidingen aanwezig.
- De methode kenmerkt zich door 'geprogrammeerde flexibiliteit'. Dat wil zeggen dat de praktijk moet kunnen inspelen op individuele verschillen.
- De praktijk moet gericht zijn op positief geëvalueerde werkprincipes, zoals het aansluiten bij de vragen en behoeften van de doelgroep, het versterken van hun eigen krachten, mogelijkheden en zelfvertrouwen, het benaderen vanuit sensitiviteit voor de specifieke sociale/culturele 'habitus' en aansluiten bij de sociale netwerken en informele steunsystemen van de doelgroep.

Effectiviteit

- De praktijk is effectief (wetenschappelijk onderbouwd, positieve resultaten uit effectonderzoek, systeem voor kwaliteitsbewaking voor de uitvoering), dan wel veelbelovend en inspirerend (duidelijkheid over doel en doelgroep, methodiek en onderbouwing).

Het eerste selectie criterium is de *doelstelling* en spreekt voor zich: het project richt zich direct of indirect op het bevorderen van zelfredzaamheid van allochtone vrouwen.

Het tweede criterium betreft het *type project*. De staalkaart die is gepresenteerd in deel I kan u helpen een goede keuze te maken. Zoals daarin naar voren kwam, gaat onder de brede term 'zelfredzaamheid' een scala aan betekenissen schuil. Nadat u stap 1 (een gemeentelijke verkenning) heeft uitgevoerd, zou het mogelijk moeten zijn aan de hand van de staalkaart een keuze te maken voor één type project dat het beste past bij de gemeentelijke beleidscontext, het bestaande aanbod en de prioritaire groepen. **Het derde criterium** gaat over de *doelgroep*. Het project dat u kiest zou gericht moeten zijn op oudere

allochtone vrouwen of zou hierop toepasbaar moeten zijn **Opgegeven zoektermen (voorbeeld):** projecten, zelfredzaamheid, empowerment, participatie, integratie, allochtone vrouwen, allochtone ouderen.

Periode afgebakend: vanaf ongeveer 1998.

. De ervaring is dat veel projecten zich niet in het bijzonder op één leeftijdscategorie richten.

Ten vierde dienen projecten te voldoen aan bepaalde *methodische voorwaarden*. Idealiter dient de methodiek beschreven te zijn en overdraagbaar naar andere locaties. De methode moet kunnen inspelen op individuele verschillen. Dit selectie criterium is des te belangrijker, omdat veel projecten niet in het bijzonder bedoeld zijn voor oudere allochtone vrouwen. Verder is het van belang dat de praktijk aansluit bij uit de literatuur bekende werkzame principes, zoals een goede kwaliteit van de relatie met de doelgroep, aansluiting bij bestaande vragen en behoeften, goede afspraken en het gebruik van motiverende technieken.

Ten vijfde moet idealiter de *effectiviteit* van projecten zijn gebleken, op grond van intern dan wel extern evaluatieonderzoek. Omdat er vrijwel geen projecten zijn die op effect zijn getoetst, vallen ook 'veelbelovende' projecten binnen de selectie.

b. Hoe te zoeken

Het zoeken van geschikte projecten start met het zoeken op internet. In onderstaand kader is ter illustratie aangegeven hoe u kunt zoeken naar concrete projecten en projectbeschrijvingen; het betreft de *search* die is verricht voor het pilotonderzoek dat het Verwey-Jonker Instituut uitvoerde voor de gemeenten Enschede, Hengelo en Almelo. In de bijlage bij deze handreiking zijn per type project een of twee voorbeeldprojecten opgenomen die gevonden zijn via deze methode.

Kader 7 Voorbeeld van een keuzeproces

De keuze van de gemeente Enschede

De gemeente Enschede wil vooral bereiken dat oudere allochtone vrouwen meer gaan participeren op een basisniveau: dat ze bijvoorbeeld een gesprekje kunnen voeren met andere oma's of moeders in de speeltuin, of de juf kunnen aanspreken op school. Het gaat dus vooral om sociale zelfredzaamheid in dienst van uiteindelijke maatschappelijke participatie. Taal is daarbij belangrijk, voor het versterken van zelfvertrouwen maar ook met het oog op de aansluiting bij de Nederlandse maatschappij. In de gemeente is kort geleden een project gestart, gericht op allochtone kansarme vrouwen, genaamd: 'Doe meer mee'. Dit project is niet in het bijzonder gericht op de oudere doelgroep. De kans is daardoor groot dat deze doelgroep niet snel wordt bereikt. De interesse van de gemeente gaat dan ook in het bijzonder uit naar projecten die zich richten op het versterken van zelfvertrouwen, competenties en empowerment: type 5.

Projecten van andere typen zijn al veel voorhanden in Enschede, en leveren wel een belangrijke, maar niet voldoende bijdrage aan het versterken van de zelfredzaamheid van oudere migrantenvrouwen in de gemeente.

Gezondheidsvoorlichting (type 1) gebeurt bijvoorbeeld al veel in de zelforganisaties, maar brengt vrouwen niet direct in contact met de buitenwereld. De gemeente kent taalprojecten (type 2) die 'outreaching' werken (vrouwen worden thuis bezocht), maar daar wordt weer geen aandacht besteed aan competenties als zelfvertrouwen. Gezondheidsprojecten (type 3) zijn er, onder meer bij een Marokkaanse moskee. Ze zijn belangrijk, maar het vergroten van zelfredzaamheid vormt er niet de hoogste prioriteit. Diversiteitsbeleid bij instellingen, tot slot (type 7), staat hoog op de agenda in deze collegeperiode maar moet binnen bestaande subsidieafspraken worden gerealiseerd, en betreft een bredere doelgroep dan oudere allochtone vrouwen.

Belangrijke aandachtspunten bij de toepassing van een project zelfredzaamheid voor de gemeente:

- a) Aansluiten bij het al lopende project 'Doe meer mee', met bijvoorbeeld een parallel traject voor de oudere doelgroep dat extra aandacht besteedt aan gezondheid.
- b) Aansluiten bij de specifieke etnische groepen in Enschede, met als grootste de Turkse en Suryoye groep. Suryoye spreken een andere taal (Aramees) en hebben een andere achtergrond. De groepen zijn niet zonder meer samen te benaderen vanwege onderlinge spanningen.

Kader 8 Werkwijze search pilotonderzoek

Onderwerp: Programma's, methoden en projecten gericht op zelfredzaamheid van laag opgeleide allochtone vrouwen.

Opgegeven zoektermen (voorbeeld): projecten, zelfredzaamheid, empowerment, participatie, integratie, allochtone vrouwen, allochtone ouderen.

Periode afgebakend: vanaf ongeveer 1998.

Kennisbanken en bibliotheken

Om beschreven projecten op het spoor te komen is met bovenstaande zoektermen (al dan niet in combinatie) gezocht op Google (www.google.nl) en in digitale bibliotheken en kennisbanken waar concrete projecten te vinden zijn.

Voorbeelden van digitale bibliotheken zijn:

- picarta (www.picarta.nl), alle wetenschappelijke bibliotheken zijn hierbij aangesloten (niet vrij toegankelijk, lidmaatschap vereist)
- IIAV catalogus (het Internationaal Informatiecentrum en Archief voor de Vrouwenbeweging) (www.iiav.nl).

Zie ook:

- Emancipatieweb (www.emancipatieweb.nl), onderdelen 'allochtone vrouwen' en 'maatschappelijke participatie'
- Ministerie van SZW (www.szw.nl), voor informatie over het emancipatiebeleid allochtone vrouwen.

De belangrijkste *kennisbanken* voor projecten zijn:

- KIEM (Kennisnet Integratiebeleid en etnische minderheden), te vinden op de website www.integratie.net/kiem/dossiers/index.html
  - thema's en dossiers, bijvoorbeeld
    - Onderwijs
    - Sociale cohesie
- www.doemee.nl

Zie ook:

- www.forum.nl (landelijke website FORUM, Instituut voor multiculturele ontwikkeling), onderdeel 'Servicecentrum Integratie'.
- www.oranjefonds.nl Het Oranjefonds subsidieert veel projecten gericht op allochtone vrouwen.
- www.kenniscentrum-ouderen.nl Onder 'allochtone ouderen', 'literatuur' staan enkele projecten genoemd; vooral mbt wonen en ouder worden.
- www.movisie.nl Op de site staat een dossier allochtone ouderen en de WMO, waaronder ook voorbeelden van projecten zijn te vinden.
- www.projectenzorgenwelzijn.nl/allochtoneouderen Website van het Oranjefonds en het facilitair netwerk allochtone ouderen (fnao). Enkele projecten gericht op allochtone ouderen, zoek bijvoorbeeld met zoekterm 'vrouwen'

Vaak geeft de informatie over projecten die op sites te vinden is maar deels inzicht in de projecten. Om meer concrete gegevens over projecten te vinden, is het raadzaam contact op te nemen met contactpersonen van de betreffende projecten.

Tip:

- Organisaties als KIEM en de VNG organiseren geregeld bijeenkomsten waar projecten voor het voetlicht komen. KIEM kiest jaarlijks de 'Parels van integratie', het Oranjefonds zet bijzondere projecten in het zonnetje via de 'Appeltjes van Oranje'.

Stap 3: Besluitvorming met experts

In de inleiding van deze handreiking stelden we dat projecten vaak niet een-op-een te vertalen zijn naar andere, lokale contexten. Om te bezien hoe u als gemeente een project dat uw interesse heeft optimaal kunt integreren, is het aan te bevelen een expertbijeenkomst te organiseren. Bij deze expertbijeenkomst nodigt u lokale belanghebbenden uit, samen met vertegenwoordigers van één of meer projecten. Tijdens de bijeenkomst worden gekozen projecten kritisch tegen het licht gehouden, krijgt u informatie uit de praktijk van de projecten, meer inzicht in kostenaspecten en in de wijze waarop het project ingebed zou kunnen worden in de lokale context.

Kader 9 Een voorbeeld

In het pilotproject dat het Verwey-Jonker Instituut uitvoerde voor de gemeenten Enschede, Hengelo en Almelo werd per gemeente een bijeenkomst georganiseerd met betrokken partijen uit de gemeente, vertegenwoordigers van gekozen projecten en een landelijke deskundige op het gebied van allochtone ouderen. Met de aanwezigen werd in vier rondes gediscussieerd over 1) de bruikbaarheid van de projecten voor de specifieke doelgroep in de gemeente, 2) de inbedding in de lokale context, 3) goed werkende elementen en knelpunten uit de praktijk van de projecten, en 4) kosteneffectiviteit.

Vooraf kregen alle deelnemers een korte schets van de beleidscontext, de bestaande sociale kaart, de doelgroepen in de gemeente, de gekozen projecten en de achtergronden van de wens om de zelfredzaamheid van oudere allochtone vrouwen te bevorderen.

De expertbijeenkomst vormt een belangrijke laatste stap om tot een afgewogen keuze te komen. De bijeenkomst kan helpen om een project te kiezen dat ook echt aansluit bij de lokale situatie, en tegelijkertijd aanknopingspunten opleveren voor de eerste concrete stappen om het project ook daadwerkelijk in de gemeente in te bedden. Een belangrijke randvoorwaarde voor de bijeenkomst is dat de deelnemers werken en denken op beleidsniveau. Het gaat er immers om dat het project past binnen het geheel van initiatieven dat er al is en binnen een breder beleidskader. Als er twee projecten worden uitgenodigd, zet de kenmerken van beide initiatieven dan eventueel van te voren tegen elkaar af in een schema op de punten waarop ze zich onderscheiden. Reserveer de laatste ronde voor het maken van concrete vervolgspraken.

Kader 10 Projecten tegen elkaar afzetten

Als bij de expertbijeenkomst meer projecten worden uitgenodigd, kan het handig zijn de belangrijkste overeenkomsten en verschillen naast elkaar te zetten. Tijdens een bijeenkomst in Hengelo werden bijvoorbeeld twee typen netwerkprojecten uitgenodigd. Vooraf werd door de onderzoekers een schema uitgereikt waarin de projecten tegen elkaar waren afgezet (zie onder). Dit om de discussie en doelen meer toe te spitsen.

	Intermediair	Vrouwenhuis
kenmerken	<ul style="list-style-type: none"> • aansluiting vraag-aanbod van reguliere instellingen d.m.v. informatie en toeleiding • (mede daartoe) organisatie van ontmoetings- en voorlichtingsbijeenkomsten en cursussen • relatief individugerichte aanpak 	<ul style="list-style-type: none"> • bieden van veilige (multi-etnische) ontmoetingsplek • uitgaand van behoeften vrouwen stimuleren van eigen activiteit • groepsgerichte aanpak
sterke punten	<ul style="list-style-type: none"> • versterken formeel netwerk (door aansluiting bij reguliere voorzieningen) • meer gericht op 'mee kunnen doen' in formele verbanden • in potentie meer gericht op betere aansluiting voorzieningen op doelgroep • meer individugericht, dus minder kwetsbaar voor etnische spanningen 	<ul style="list-style-type: none"> • steun bij 'thuis voelen' • versterking informeel netwerk • stimuleren eigen activiteit en daarmee competentieontwikkeling
zwakke punten	<ul style="list-style-type: none"> • minder direct werken aan versterking informeel netwerk • minder direct werken aan versterking eigen competenties 	<ul style="list-style-type: none"> • minder direct werken aan versterking formeel netwerk • idem bereik/toegankelijkheid voorzieningen • kwetsbaarder voor etnische spanningen

Voorbeeld voor het vergelijken van projecten, pilot Hengelo

Tot slot

In deze handreiking is uitgelegd hoe u als gemeente kunt leren van ervaringen van andere gemeenten bij het vergroten van zelfredzaamheid van allochtone oudere vrouwen. Zelfredzaamheid kan een belangrijke eerste stap zijn naar participatie van vrouwen - op hun niveau - in de Nederlandse maatschappij. Dat is niet alleen van belang voor vrouwen zelf. Ook gemeenten zijn gebaat, denk aan de WMO, bij 'zelfredzame' burgers. Deze handreiking maakt duidelijk dat het niet volstaat als gemeenten een succesvolle aanpak uit een andere gemeente zonder meer kopiëren. Om tot een solide beleid te komen voor de meest kwetsbare groepen in de gemeente, is het van belang de volgende stappen te zetten:

Stap 1. Een goede inventarisatie maken van de beleidscontext

Denk na waar u het beleid wilt aanhaken. Ga na welke projecten er al zijn in uw gemeente en waar hiaten zijn. En tot slot: inventariseer welke doelgroepen er zijn in de gemeente die uw steun het hardst nodig hebben, en hoe die zijn te bereiken. Kies interactief, samen met 'stakeholders'.

Stap 2. Een keuze voor een concreet project

Kies op basis van het profiel dat u hebt opgesteld in stap 1 een project dat bij uw gemeente past, wat betreft doelgroep, doelen en middelen. Daarbij is de *staalkaart* in deze handreiking een handig hulpmiddel.

Stap 3. Besluitvorming met experts

Organiseer een expertbijeenkomst die u in staat stelt met de relevante partijen de lokale toepasbaarheid van de geselecteerde projecten te toetsen en vervolgstappen af te spreken.

Verder lezen?

Buren, L.P. van, J. Hoeksma & T. Voorham, (2002). *Visies van oudere migranten op de toekomst en de zorg. Onderzoek onder Surinaamse, Turkse en Marokkaanse ouderen in Rotterdam*. Rotterdam: GGD.

Distelbrink, M. & P. Geense (2003). 'Ouderen en zorg'. ISEO & COS. *Minderhedenmonitor 2002*. Rotterdam: ISEO & COS. p. 163-201.

Distelbrink, M., De Gruijter, M. & T. Pels (2007a). *Zelfredzaamheid bevorderen in Enschede*. Utrecht/Den Haag: NICIS Institute/Verwey-Jonker Instituut. www.Nicis.nl

Distelbrink, M., De Gruijter, M. & T. Pels (2007b). *Zelfredzaamheid bevorderen in Hengelo*. Utrecht/Den Haag: NICIS Institute/Verwey-Jonker Instituut. www.Nicis.nl

Distelbrink, M., De Gruijter, M. & T. Pels (2007c). *Zelfredzaamheid bevorderen in Almelo*. Utrecht/Den Haag: NICIS Institute/Verwey-Jonker Instituut. www.Nicis.nl

Gosseling, H.J. (2001). *(G)een zorg voor later: participatie van allochtone ouderen en interculturalisatie van voorzieningen in Twente*. Almelo: Steunpunt Minderheden Overijssel.

Gruijter, M. de, N. Boonstra, T. Pels & M. Distelbrink (2007). *Allochtone vrouwen doen mee! Eerste generatie allochtone vrouwen in Rotterdam en hun perspectief op activering*. Utrecht: Verwey Jonker Instituut.

Hell, L. van, & M. de Kleijn - De Vrankrijker (1994). *Ouderen en zelfstandigheid. Een inventarisatie van begrippen, termen en definities*. Leiden: TNO Preventie en Gezondheid.

Keuzenkamp, S. en A. Merens (red.) (2006). *Sociale atlas van vrouwen uit etnische minderheden*. Den Haag: SCP.

Loog, A. en R. van Overbeek (2006). *Ouder Worden in Nederland in de 21ste eeuw. Voorlichtingsprogramma welzijn-wonen-zorg voor oudere migranten en vluchtelingen*. Utrecht: NIZW (Vilans).

PaVEM (2005a). *Zij doen mee! Participatie Agenda 2010*. Den Haag: Ministerie SZW.

PaVEM (2005b). *Nationaal Actieplan Taal ToTaal 2005-2010*.

Pels, T., & Gruijter, M. de (2006). *Emancipatie van de tweede generatie. Keuzen en kansen in de levensloop van jonge moeders van Marokkaanse en Turkse afkomst*. Assen: Van Gorcum.

Portegijs, W., B. Hermans & V. Lalta (2006). *Emancipatimonitor 2006. Veranderingen in de leefsituatie en levensloop*. Den Haag: SCP.

Poort, E.C., J. Spijker, H. Dijkshoorn & S.A. Reijneveld (2003). Zelfredzaamheid en zorggebruik van de eerste generatie Turkse en Marokkaanse migrantenouderen'. In: TSG : *Tijdschrift voor gezondheidswetenschappen*, 81, 4, pag. 202-209.

Schellingerhout (red.) (2004). *Gezondheid en welzijn van allochtone ouderen*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Wit, L.C.L.J. de, A. Romijn, M.E. Jacobs, J. Kooi & W.H. Buysse (2002). *Allochtone senioren in Zuid-Holland. Een inventariserend onderzoek naar de specifieke wensen en behoeften van allochtone senioren*. Voorburg: Stichting Tympan.

Relevante Websites

www.Nicis.nl

www.verwey-jonker.nl

www.integratie.net

www.doemee.nl

www.toolkitparticipatie.nl

www.forum.nl

www.scp.nl

www.cbs.nl

www.e-quality.nl

www.oranjefonds.nl

www.movisie.nl

Bijlagen

Voorbeeldprojecten bij de staalkaart

In deel I van deze handreiking is een typologie gepresenteerd van projecten die zich richten op het vergroten van zelfredzaamheid. In deze bijlage worden per type project één of twee gevonden voorbeeldprojecten beschreven aan de hand van doelgroep, doelstelling, methodiek en bevindingen over effecten.

Type 1 Autonomie (informatie, voorlichting en kennisoverdracht (in eigen taal))

Project 'Ouder worden in Nederland'

Doelgroep

De doelgroep van de voorlichting wordt gevormd door oudere migranten en vluchtelingen. Vrij algemeen wordt daarbij uitgegaan van 50-plussers. Het gaat om oudere Turken, Marokkanen, Surinamers, Antillianen, Arubanen, Chinezen, Molukkers, Kaapverdianen, Zuid-Europeanen zoals Spanjaarden, Grieken, Italianen, Portugezen, en vluchtelingen zoals oudere Vietnamezen, Irakezen, Iraniërs en Afghanen. Veel van deze ouderen spreken en begrijpen zeer beperkt Nederlands.

Doelstelling

- Ondersteuning geven aan de deelnemers om hun eigen koers te varen en invloed uit te oefenen op de kwaliteit van hun leven. (Effect: deelnemers geven na afloop van de bijeenkomsten aan dat ze beter weten wat ze willen voor de komende jaren en hoe ze dat kunnen vormgeven.)
- Een aanzet geven tot bewust nadenken over de ouderdomsfase en verhelderen dat er een wereld van verschil bestaat tussen de beelden over en realiteit van ouderdom in het land van herkomst en oud worden in Nederland. (Effect: verschil tussen de nulmeting en de nameting wat betreft de beelden die mensen hebben over oud worden en zorg krijgen.)
- Een begin van een gesprek stimuleren tussen ouderen onderling over verwachtingen en opvattingen over en weer en wensen voor de toekomst. (Effect: verschil tussen de nulmeting en de nameting betreffende de mate waarin mensen thuis en met kinderen praten over hoe zij verantwoordelijkheden en wensen zien en de zaken praktisch regelen.)
- Mogelijkheden bieden voor oriëntatie en beeldvorming over wat het Nederlandse stelsel op het gebied van wonen, welzijn en zorg te bieden heeft aan thuiswonende ouderen, om hen in staat te stellen zo lang mogelijk in hun eigen huis te blijven. (Effect: via de nulmeting en de nameting is een verschil in kennisniveau aantoonbaar.)
- De weg wijzen naar die personen en instanties die op maat kunnen informeren en helpen in individuele gevallen. Dat is van belang voor het moment dat de deelnemers hun eigen keuzes hebben gemaakt. (Effect: aantoonbare groei in cliëntcontacten van ouderenadviseurs en andere verwijzers in de weken na de bijeenkomsten.)

Beschrijving

Groepsgewijze voorlichting, bij voorkeur in de eigen taal. Dit houdt in dat de voorlichting wordt gegeven aan één groep ouderen die dezelfde taal spreekt. Dit betekent ook dat de cursusbegeleider de taal van de ouderen spreekt of met een tolk werkt. In sommige situaties is het om financiële en organisatorische redenen niet mogelijk om voorlichting te geven aan één taalgroep en moet een combinatie worden gemaakt van migranten en vluchtelingen die verschillende talen spreken. Dit is op zich wel mogelijk, maar het vraagt veel tijd voor vertalen en uitleg. Dan moet er rekening worden gehouden met een groter aantal dagdelen voor de uitvoering van dit programma.

Bij sommige groepen, zoals Turkse en Marokkaanse ouderen, blijkt uit ervaring dat het de voorkeur heeft om de voorlichting gescheiden aan mannen en vrouwen te geven. In de bijeenkomsten wordt ingegaan op de gevolgen van het ouder worden op het terrein van wonen, welzijn en zorg. De ouderen krijgen basisinformatie over de voorzieningen waar ouderen een beroep op kunnen doen in Nederland.

De ontwerpers van dit project pleiten ervoor dat organisatoren van de voorlichting partners zoeken voor de uitvoering ervan. De instellingen die aanbod hebben voor ouderen, hebben ook de opdracht om hun potentiële klanten goed te informeren. Als er formeel een samenwerkingsverband is overeengekomen, kan er voor onderdelen van de voorlichting gebruik worden

gemaakt van de voorlichters uit de betreffende instellingen zonder dat daar een financiële vergoeding tegenover staat. Partners kunnen zijn: welzijn ouderen, woningcorporaties, thuiszorg, zelforganisaties of contactpersonen vanuit de doelgroep.

Het programma bestaat uit een kennismakingsbijeenkomst en vier modules onderverdeeld in zeven bijeenkomsten. De modules kunnen onafhankelijk van elkaar worden gebruikt. Als het niet mogelijk is om acht bijeenkomsten te organiseren, dan kan men een module laten vervallen. Het is wel belangrijk om per module beide bijeenkomsten uit te voeren, omdat ze zijn opgezet volgens het stramien: eerst praten over de eigen beleving en kennis en daarna pas informatie aanbieden. De kans is dan groter dat de informatie ook daadwerkelijk blijft hangen. Bij de handleiding is een dvd gevoegd met alle werkbladen. Bij drie bijeenkomsten (bijeenkomst 2, bijeenkomst 7 en de kennismakingsbijeenkomst) worden suggesties gedaan om een video/dvd of een spel te gebruiken ter ondersteuning van de voorlichting. In de handleiding bij de desbetreffende bijeenkomsten staat informatie over de wijze van bestellen en de kosten.

Methoden

De voorlichtingsmethode is systematisch afgestemd op de doelgroep:

- de voorlichting wordt bij voorkeur gegeven in de eigen taal;
- er wordt rekening mee gehouden dat ouderen van sommige groepen weinig of geen opleiding hebben genoten en soms ook analfabeet zijn;
- de oefeningen zijn eenvoudig;
- het uitgangspunt is dat de ouderen over weinig voorkennis beschikken.

De methodiek van de voorlichtingsbijeenkomsten, alsmede de voorbereiding, de randvoorwaarden, etc., zijn uitgebreid beschreven in: Loog, A. en Overbeek, R. (2006). *Voorlichtingsprogramma. Ouder worden in Nederland in de 21ste eeuw. Voorlichtingsprogramma welzijn-wonen-zorg voor oudere migranten en vluchtelingen*. Utrecht: NIZW.

Effect/evaluatie

Door organisaties die de methode in het verleden hebben toegepast zijn interne evaluaties uitgevoerd.

Project 'Sultanes' – Groningen

Doelgroep

Allochtone vrouwen die overwegend verkeren in een sociaaleconomische achterstandspositie en een zeer geïsoleerd leven leiden.

Doelstelling

Het stimuleren van allochtone vrouwen om meer te participeren in de maatschappij, door de inzet van allochtone vrijwilligers.

Beschrijving

Het project Sultanes kenmerkt zich door de laagdrempeligheid en door de inzet van allochtone vrouwen voor andere allochtone vrouwen. Sultanes richt zich op taalbeheersing én maatschappelijke participatie, omdat taalbeheersing een voorwaarde is voor zelfstandigheid en participatie in de samenleving.

Methoden

Deelnemende vrouwen krijgen in het project één-op-één les en zijn in groepsverband actief. Tijdens deze individuele lessen staan NT2-onderwijs en sociale redzaamheid centraal. De lessen worden gegeven door allochtone vrijwilligsters (aangestuurd door professionals) en de deelnemers leren tijdens de lessen elkaars cultuur kennen en begrijpen.

Bij de groepsbijeenkomsten komen onderwerpen uit het dagelijks leven aan bod, zoals onderwijs en gezondheid. Tijdens deze bijeenkomsten kunnen vrouwen onderling praten over de opvoeding van hun kinderen, vertrouwd raken met moeilijke Nederlandse regelgeving of meepraten over de ontwikkelingen in de wijk. Tijdens deze groepsbijeenkomsten staan de vragen en wensen van allochtone vrouwen centraal.

De Sultanes-groepen zijn onderdeel van een ketenaanpak en dienen als voorportaal voor verschillende vervolgttrajecten op het gebied van educatie, sociale activering en integratie. Daarnaast fungeren de Sultanes-groepen als vangnet voor uitvallers uit 'reguliere' trajecten. Het bevorderen van het groepsproces is van wezenlijk belang. Zo worden deelnemers en vrijwilligsters gestimuleerd een sociaal netwerk op te bouwen.

Effect/evaluatie

- Twee van de drie oorspronkelijke Sultanes-groepen hebben hun maximale aantal deelnemers van twintig bereikt en hanteren een wachtlijst of verwijzen door naar de groep die nog ruimte heeft.
- Door de groei van het aantal deelnemers zijn in 2005 twee nieuwe Sultanes-groepen opgericht. Het totaal aantal Sultanes-groepen in achterstandswijken komt hiermee op vijf.
- In 2004 zijn er 35 vrouwen ingestroomd. Eén daarvan heeft de Sultanes-groep verlaten om vervolgonderwijs op het Alfa-college te gaan volgen (in 2003 betrof de instroom 28 vrouwen).
- In januari 2005 bedroeg het totaal aantal deelnemers 52.

Project 'Gezond Leven en Bewegen' – Utrecht (GG&GD)

Doelgroep

Allochtone vrouwen van Marokkaanse en Turkse afkomst

Doelstelling

Het verminderen van spanningsklachten bij Marokkaanse en Turkse vrouwen door voorlichting over spanningsklachten en beweging.

Beschrijving

In de wijk Kanaleneiland in Utrecht is in 1997 uit vraaggesprekken met professionals en bewoners gebleken dat spanningen en daaraan gerelateerde spanningsklachten het belangrijkste probleem vormen; in dit verband werden met name de Marokkaanse en Turkse bewoners genoemd. Hoewel in de wijk een aanbod is van activiteiten die spanningsklachten kunnen verminderen, bleek dat niet voldoende te zijn. Hulpverleners hebben sterk de indruk dat vrouwen die weinig contact buitenshuis hebben veel klachten ervaren, maar niet bereikt kunnen worden met het aanbod. Veel instellingen en hulpverleners in Kanaleneiland zagen dit probleem en wilden er iets aan doen. Zij zijn op initiatief van de GG&GD bij elkaar gekomen en hebben vorm gegeven aan het project 'Gezond leven en bewegen' voor Marokkaanse en Turkse vrouwen met spanningsklachten.

Methoden

Het gaat om een serie van acht bijeenkomsten van tweeënhalve uur, met anderhalf uur voorlichting over spanningsklachten en een uur bewegen.

Effect/evaluatie

De wetenschapswinkel Biologie van de Universiteit Utrecht heeft een evaluatieonderzoek uitgevoerd:

'De GG&GD wilde een beeld krijgen van het effect van deze bijeenkomsten. Hiertoe is de volgende doelstelling opgesteld: Doel van het onderzoek is om de themabijeenkomsten 'Gezond Leven en Bewegen' te evalueren. Het Wijkservicecentrum Zuidwest, de GG&GD en de Thuiszorg Stad Utrecht kunnen aan de hand van deze evaluatiegegevens dan bepalen hoe nieuwe themabijeenkomsten opgezet, begeleid of bijgesteld kunnen worden.'

Uit het onderzoek komen de volgende belangrijkste opbrengsten van de themabijeenkomsten naar voren voor Marokkaanse vrouwen met spanningsklachten en de huisartsen in de wijk:

- De vrouwen weten dat lichamelijke klachten ook door spanning kunnen ontstaan.
- De vrouwen kennen manieren om spanningsklachten te verminderen.
- Er is een vermindering / verbetering van de spanningsklachten.
- De vrouwen doen vaker mee aan activiteiten in de wijk.
- De vrouwen ervaren steun van de andere deelnemers.
- Een aantal heeft vriendinnen gemaakt.
- Een aantal vrouwen is niet meer bang dood te gaan.

De volgende punten zijn het meest belangrijk om te handhaven of te verbeteren om de doelstellingen van de bijeenkomsten beter te bereiken.

- Handhaven van de doelgroep, maar ook jonge vrouwen en vrouwen die al actief zijn laten deelnemen.
- In de folder meer informatie zetten over de fysio-gym, zodat misvattingen kunnen worden voorkomen.
- Intakegesprekken door de voorlichtsters laten voeren, zodat de vrouwen vertrouwd raken met de voorlichtsters.
- In plaats van acht bijeenkomsten tien bijeenkomsten organiseren.
- Benadrukken dat iedereen op tijd moet komen (voorlichtsters, deelnemers en de gastsprekers).

- Taal afstemmen op de deelnemers.
- Een bijeenkomst naar het buurthuis gaan.
- De vrouwen de laatste bijeenkomst de mogelijkheid geven zich op te geven voor activiteiten in de wijk.
- Tijdens de laatste bijeenkomst bespreken wat elke vrouw gaat doen om haar situatie te verbeteren.
- Een vervolgcursus geven en alle vorige deelnemers daarvoor een uitnodiging sturen.

De cursus blijkt op vele punten te voldoen aan de doelstelling. Slecht op een aantal punten zou de cursus moeten worden aangepast. Het enthousiasme waarmee de vrouwen over de bijeenkomsten praatten zegt veel over de opzet van de cursus. De vrouwen gaan met veel plezier naar de cursus en zeggen veel te hebben geleerd. Het is dan ook belangrijk dit initiatief door te zetten en eventueel uit te breiden.

Type 4 Netwerk (in de buurt en leefomgeving)

Project 'Bezoekvrouwen' – TRAVERS, Zwolle

Doelgroep

Allochtone vrouwen

Doelstelling

Het activeren van allochtone vrouwen via het wijkgericht inzetten van 'bezoekvrouwen' (paraprofessionals).

Beschrijving

Het bezoekvrouwenproject is in 1993 opgestart als pilot in het kader van het Grotestedenbeleid naar het voorbeeld van het bezoekvrouwenproject in Zaanstad. Aanleiding was de signalering door de Zwolse wethouder dat maar weinig allochtone vrouwen gebruik maakten van de bestaande instellingen en voorzieningen. Welzijnsorganisatie TRAVERS (voorheen Stad & Welzijn) kreeg de opdracht van de gemeente Zwolle om te onderzoeken welke belemmeringen en knelpunten allochtone vrouwen ondervonden bij hun proces van inburgering in de Zwolse samenleving. TRAVERS verrichte een analyse naar de populatie waar de meeste allochtone vrouwen uit afkomstig waren en besloot vervolgens een Antilliaanse en Turkse 'bezoekvrouw' aan te stellen. Deze werden geworven via zelforganisaties en sleutelfiguren.

Methoden

Bezoekvrouwen zijn intermediairs tussen geïsoleerde allochtone vrouwen en de Nederlandse samenleving. Zij stimuleren vrouwen om zelfstandig en zelfredzaam te zijn en instellingen om hun aanbod toe te snijden op de behoefte van de vrouwen zelf. Zij leggen contacten met hun land- of taalgenoten, gaan bij hen op bezoek en bouwen een vertrouwensrelatie op. Ze spreken de taal van de vrouwen en kennen de cultuur en de gewoontes. Bezoekvrouwen zijn geen hulpverleners en ook geen tolken, maar kunnen wel de communicatie op gang brengen. Doel van de inzet van bezoekvrouwen is het doorbreken van het isolement van allochtone vrouwen van onder andere Turkse, Marokkaanse, Antilliaanse afkomst door hen wegwijs te maken in de Nederlandse samenleving. Zij verwijzen onder meer door naar reguliere instellingen, organiseren voorlichtingsbijeenkomsten, begeleiden sportactiviteiten, budgetteren, organiseren cursussen en ze werven vrouwen voor arbeidstoeleidendende projecten. Bezoekvrouwen worden ingeschakeld door een variëteit aan instellingen en organisaties als de politie, sociaal raadslieden, Woningbouwcorporaties, RIAGG, maatschappelijk werk, huisartsen, Bureau Nieuwkomers, Sociale Zaken, jeugdgezondheidszorg etc. Gesubsidieerde instellingen kunnen gratis gebruik maken van de inzet van bezoekvrouwen.

Effect/evaluatie

- De bezoekvrouwen hebben als rolmodel bij veel vrouwen een emancipatieproces in gang gezet
- De bezoekvrouwen bereiken enorm veel vrouwen: in de afgelopen 13 jaar zo'n 1200
- Door de bezoekvrouwen zijn veel activiteiten van start gegaan zoals: taal oefenwerkplaatsen, fietscursussen, vrouwencafé, ontmoeting- en voorlichtingsbijeenkomsten, assertiviteitstrainingen en gezondheidscursussen
- Door de bezoekvrouwen vinden vrouwen uiteindelijk zelfstandig hun weg in scholing, werk en samenleving
- Bezoekvrouw is een reguliere functie geworden
- Stichting TRAVERS ontving in 2005 een Appeltje van Oranje, de jaarlijkse prijs van het Oranje Fonds. Het Oranje Fonds reikt deze prijs uit aan initiatieven op het terrein van maatschappelijk welzijn en sociale cohesie
- Het Oranje Fonds wil breed navolging geven aan dit initiatief en stelt daarom voor 2006 een extra budget beschikbaar. Hiermee kan stichting TRAVERS andere organisaties helpen vergelijkbare projecten op te starten
- Allochtone vrouwen in Zwolle en Kampen zijn in toenemende mate zelfredzaam en maken veel meer dan voorheen gebruik van algemene voorzieningen. Ze zijn taalvaardiger, stromen veelal door naar scholing of werk, gaan beter om met hun inkomen en zijn gezonder. De communicatie tussen professionals van instellingen en allochtone vrouwen is verbeterd. De bezoekvrouwen zelf krijgen erkenning en waardering van de doelgroep; een aantal heeft inmiddels op kosten van TRAVERS een opleiding (MBO-SD) gevolgd.

Voorbeeld 1: Project 'Themis' – Leiden

Doelgroep

Laag- of niet opgeleide vrouwen van allochtone herkomst

Doelstelling

Het versterken van de positie van laag- of niet opgeleide vrouwen van allochtone herkomst door het versterken van sociale competenties.

Beschrijving

Themis is een project in Leiden om de maatschappelijke positie van laag of niet-opgeleide vrouwen van allochtone herkomst te versterken. De vrouwen volgen een alternatief traject voor inburgering, waarbij de versterking van sociale competenties centraal staat. Door het ontwikkelen van participatieve methoden worden de vrouwen op een effectieve manier bereikt en gemobiliseerd.

Methoden

Nederlandse taal en cultuur maken op geïntegreerde wijze deel uit van de Themismethode. De methode maakt gebruik van verschillende creatieve werkvormen, discussies, rollenspellen, drama en ontspanningsoefeningen. Centraal staat de belevingswereld van de deelnemers, met daaraan gekoppeld hun behoeften en mogelijkheden. Het cursusaanbod wordt daarop afgestemd en kent een zeer open, flexibel en participatief karakter, gericht op bewustwording, kennisverwerving en empowerment.

De zogenaamde Themisboom vormt een centraal analyse- en zelfevaluatie-instrument voor de deelnemers. Op speciaal ontwikkelde prenten worden voor de deelnemers herkenbare situaties uitgebeeld. Zo stellen zij telkens opnieuw een thema vast dat past bij hun behoeften en ontwikkeling. Deze thema's worden in samenhang met taal gepresenteerd.

Om de taalvaardigheid te onderhouden en te verdiepen, kent Themis het Maatjesproject. Deelnemers worden gekoppeld aan Nederlandse vrijwilligsters, om hen kennis te laten maken met Nederlanders en hun gewoonten. De taalvaardigheid wordt zo geactiveerd en onderhouden. Daarnaast hebben de deelnemers een begeleidster die de moedertaal van de cursist spreekt.

Effect/evaluatie

- De vastgestelde doelstellingen zijn gehaald.
- De deelnemers hebben zelf een groepsreglement samengesteld.
- De deelnemers zijn meer dan voorheen zelfredzaam in de samenleving. Ze nemen bijvoorbeeld deel aan koffieochtenden in een buurthuis, bezoeken de huisarts zonder een kind als tolk mee te nemen en kopen zelf kaartjes voor het openbaar vervoer.
- Het omgaan met conflicten thuis gaat de deelnemers beter af.
- Een klein aantal deelnemers heeft een eenvoudige werkring gevonden.
- Een aantal deelnemers volgt nu ook andere cursussen.
- Er heeft een koppeling aan Nederlandse vrijwilligers plaatsgevonden.

Leerervaringen

- Participatieve methodiek werkt indien aangepast aan niveau en mogelijkheden van de doelgroep.
- Vrouwen met te grote psychische problemen kunnen niet deelnemen.
- Koppeling aan het Maatjesproject heeft een positieve uitwerking op de taalvaardigheid.
- Veiligheid, aandacht en gezelligheid zijn cruciale elementen voor deze doelgroep.

Interne evaluatie:

Themis – een alternatief traject voor inburgering interne eindevaluatie methodiek (2006)

Externe evaluatie: Universiteit Utrecht

Dijken, D. van, S. Greefhorst, J. Rijnbende, T. Kraemer & M. de Haan (red.) (2006). Een alternatief traject voor inburgering. Een evaluatie van Themis. Utrecht: Universiteit Utrecht.

Voorbeeld 2: Project ‘Multiculturele vrouwenhuizen’ – Stichting Cleo-Patria, Rotterdam

Doelgroep

Vrouwen van verschillende culturen.

Doelstelling

Het doel is dat het vrouwenhuis een veilige ontmoetingsplek voor alle vrouwen in zelfbeheer moet zijn. De vrouwen moeten uiteindelijk hun eigen ontmoetingsplek organiseren. De verschillende culturen staan centraal. In een stad met 160 culturen is dit van groot belang. Op deze manier kunnen zij elkaars cultuur, gewoonten en verschillen leren kennen. De activiteiten die worden georganiseerd zijn in eerste instantie gericht op de ontwikkeling van zelfvertrouwen, meer zelfstandigheid, zich beter kunnen gaan bewegen in de Nederlandse samenleving. Het vrouwenhuis is als het ware de eerste drempel die de vrouwen nemen op weg naar zelfstandigheid, zelfvertrouwen en uiteindelijk een gezonde integratie, waarbij zij hun eigen waarden kunnen behouden, maar wel kunnen komen tot gezamenlijke normen.

Beschrijving

De vier multiculturele vrouwenhuizen in diverse deelgemeenten in Rotterdam hebben als doel participatie, emancipatie en integratie te bevorderen. Het is van belang dat het proces niet naar binnen en naar de eigen cultuur is gericht maar naar buiten, de samenleving en andere culturen. De stichting Cleo-Patria geeft vrouwen de kans hun kwaliteiten in te zetten, waardoor zij een gewaardeerde plek in onze samenleving kunnen innemen.

De vrouwen die het vrouwenhuis bezoeken hebben geen of nauwelijks een opleiding. Zij zijn al jaren in Nederland, maar kennen de Nederlandse samenleving niet genoeg. Voordat het vrouwenhuis in hun buurt werd gevestigd, kwamen de vrouwen nauwelijks de deur uit.

Het vrouwenhuis is een veilige ontmoetingsplek voor alle vrouwen uit verschillende culturen. Zij leren elkaars cultuur, gewoonten en verschillen kennen. De georganiseerde activiteiten zijn gericht op de ontwikkeling van het zelfvertrouwen, meer zelfstandigheid en zich beter bewegen in de Nederlandse samenleving. Het vrouwenhuis is een laagdrempelige voorziening. De vrouwen organiseren zelf de activiteiten.

Inmiddels is een nieuwe stichting opgericht: Stichting Kwaliteiten & Werk. Hier schrijven alle vrouwen zich in om hun plek in de samenleving te onderzoeken door vrijwilligerswerk te doen. Alle vrijwilligers volgen cursussen en trainingen op maat en waar mogelijk zullen de activiteiten worden gecommercialiseerd, zodat ook een inkomen verkregen kan worden.

Methoden

In de vrouwenhuizen wordt Nederlandse les georganiseerd, evenals conversatieles. In het algemeen zijn de vrouwenhuizen beschikbaar voor de activiteiten die vrouwen zelf willen organiseren, zoals ontmoeting, cursus, spreekuur, etc.

Effect/evaluatie

- Wekelijks bezoeken ruim 100 vrouwen het vrouwenhuis Cleo-Patria Tarwewijk.
- 50 vrouwen volgen Nederlandse lessen, 30 vrouwen volgen conversatielessen. 20 vrouwen uit verschillende culturen praten wekelijks met elkaar over onderwerpen als opvoeding.
- Inmiddels hebben twee vrouwen uit de doelgroep een reguliere baan binnen het vrouwenhuis in Tarwewijk.
- Een aantal vrouwen zitten in het bestuur in het kader van de bestuursparticipatie.
- De vrouwen hebben een actieve rol gespeeld op de emancipatieconferentie van de GGD.
- Wekelijks bezoeken ruim 50 vrouwen uit 7 verschillende culturen Studio De Peperklip.
- 25 Turkse, Somalische en Marokkaanse vrouwen volgen hier vanaf september 2004 Nederlandse lessen.
- De vrouwen hebben een project ontwikkeld om de kinderen, die na schooltijd niet naar huis kunnen, op te vangen.
- 1 vrouw heeft een baan in de studio gekregen.
- 1 vrouw houdt driemaal in de week spreekuur voor allerlei vragen.
- 1 vrouw is door de politie uitgekozen tot bewoner van het jaar.
- 10 vrouwen volgen diverse cursussen op het gebied van open communicatie en omgaan met verschillende groepen.
- De Stichting Kwaliteiten & Werk heeft ondertussen 35 vrouwen ingeschreven.
- 20 vrouwen zijn intussen aan het werk.
- 8 vrouwen gaan een opleiding doen in 'Helpende Welzijn' en de horeca.
- 4 vrouwen gaan een cursus gastvrouw doen.
- 15 vrouwen gaan de cursus vrijwilligerswerk doen.
- Inmiddels is een stedelijk netwerk ontstaan van vrouwen uit minstens 15 culturen die in de vrouwenhuizen actief zijn. Zij hebben maandelijks een workshop over een zelf gekozen onderwerp.

Instrument 'Beleidsontwikkeling inburgering allochtone vrouwen' – Frontoffice Inburgering

Doelgroep

Gemeenten

Doelstelling

Gemeenten ondersteunen bij het ontwikkelen van een integrale visie voor inburgering en participatie van allochtone vrouwen.

Beschrijving

De Frontoffice Inburgering heeft voor gemeenten een instrument ontwikkeld: de 'Routeplanner inburgering en participatie allochtone vrouwen'. Met dit instrument kan een gemeente tot een integrale visie en beleid voor inburgering en participatie van allochtone vrouwen komen. Het ontwikkelen hiervan is een onmisbare stap in het implementatieproces van de Wet Inburgering. Een visie en het beleid zijn richtinggevend voor de aanpak binnen een gemeente.

Methoden

Dit instrument leidt gemeenten aan de hand van de fases 'Oriënteren' en 'Bepalen', naar het eindresultaat: een integrale visie en beleid voor inburgering en participatie van allochtone vrouwen. Het instrument is zo opgezet dat gemeenten zelf kunnen bepalen welke activiteiten zij uitvoeren en in welke volgorde. Ook kunnen zij aan de hand van dit instrument overwegen op welk moment andere belangrijke actoren bij dit proces betrokken kunnen worden.

Binnen dit instrument is er aandacht voor de inhoud en het proces. Het instrument geeft inhoudelijke suggesties. Daarnaast presenteert de Routeplanner een werkwijze waaruit blijkt hoe de verschillende stappen kunnen worden doorlopen. Als ondersteuning bij de uitvoering zijn verschillende handigheden ontwikkeld. Deze handigheden zijn instrumenten die gemeenten ook los van dit document kunnen gebruiken.

Fase 1 Oriënteren

Tijdens deze fase oriënteren gemeenten zich op het maatschappelijk vraagstuk ten aanzien van inburgering en participatie. Deze oriëntatie is nodig om op een gedegen manier een integrale visie en beleid te bepalen. Het inzicht in de landelijke en de lokale situatie vergroot de kans dat het beleid daadwerkelijk een bijdrage levert aan het oplossen van het maatschappelijk vraagstuk. De Wet Inburgering is het uitgangspunt in deze fase.

Fase 2a Bepalen visie

Tijdens deze fase ontwikkelen gemeenten een visie ten aanzien van de inburgering en participatie van allochtone vrouwen. De Wet Inburgering vormt het uitgangspunt voor de visie. Een dergelijke visie is nodig, omdat het richting en invulling geeft aan de wijze waarop dit maatschappelijke vraagstuk kan worden aangepakt en opgelost.

Fase 2b Bepalen beleidsdoelen

Tijdens de vorige fase is een visie geformuleerd. Vervolgens dienen gemeenten aan te geven wat zij werkelijk willen bereiken ten aanzien van inburgering en participatie van allochtone vrouwen. Hiervoor formuleert een gemeente beleidsdoelen.

Fase 2c Bepalen implementatieagenda

De volgende stap is het bepalen van de implementatieagenda. De agenda omvat de vraagstukken waarvoor een gemeente binnen gestelde termijnen oplossingen dient te bedenken. Vervolgens kunnen gemeenten de oplossingen implementeren.

Effect/evaluatie

Geen informatie

Type 7 Diversiteitsbeleid bij instellingen (Indirect)

Project 'Cultuurtolken' – Stichting Maatschappelijke Dienstverlening Delfshaven (SMDD), Rotterdam

Doelgroep

Oudere migranten in Delfshaven, Rotterdam

Doelstelling

Hulp en dienstverlening van de ouderenadviseurs geschikt maken voor allochtone ouderen door de inzet van cultuurtolken (paraprofessionals die brugfunctie vervullen tussen doelgroep en instelling/professional).

Beschrijving

De functie van cultuurtolk is in 2000 in het leven geroepen, de eerste cultuurtolk werd aangesteld in 2001. Het cliëntenbestand van het ouderenwerk van de SMDD bestond toen voornamelijk uit autochtone ouderen terwijl veertig procent van de 65-plussers in deelgemeente Delfshaven in Rotterdam van niet-Nederlandse afkomst is. Met deze constatering en met het besef dat het percentage allochtone ouderen stijgende is, werd in 1999 gestart met het Programma Oudere Migrant (POM). Het doel van POM was om de hulp- en dienstverlening van de ouderenadviseurs ook geschikt te maken voor allochtone ouderen. Ouderenadviseurs zouden oudere migranten net zo goed moeten kunnen helpen als ze de Nederlandse ouderen kunnen helpen. Naast dit doel werden twee verwante doelen vastgesteld, namelijk: het ouderenwerk moet meetbaar en aantoonbaar alle ouderen binnen het werkgebied van de SMDD bereiken, en de tijd van de ouderenadviseurs moet eerlijk verdeeld zijn over alle bevolkingsgroepen.

Methoden

Om de gestelde doelen te bereiken werd een driestappenplan ontwikkeld: een rationeel-economische, een persoonsgerichte en een maatschappijkritische stap. In de eerste stap werd elk kwartaal gekeken in hoeverre het cliëntenbestand per wijkpost overeenkwam met de opbouw van de oudere bevolking. Vaak werden samen met zelforganisaties zoals Abu Rakrak (Marokkaans), stichting Ayasofya (Turks) en Avanço (Kaapverdiaans) en via adressenlijsten van 65-jarigen en mond-tot-mondreclame cliënten bereikt. In de persoonsgerichte stap werd duidelijk dat de taalbarrière vaak een probleem vormde. Dit werd opgelost door drie cultuurtolken aan te nemen voor de drie grootste niet-Nederlands sprekende bevolkingsgroepen: Turkse, Marokkaanse en Kaapverdiaanse ouderen. Oudere migranten bleken niet met wezenlijk andere vragen te zitten dan Nederlandse ouderen. Wel bleken oudere migranten zich vaak niet of slecht gehoord te voelen en significant vaker vragen over financieel administratieve zaken te stellen. In de maatschappijkritische stap werd vervolgens veel actie gevoerd in de plaatselijke politiek om middelen te verwerven voor de cultuurtolken én om de eerlijke verdeling van de tijd van de ouderenadviseurs gelegitimeerd te krijgen. Zo stond het ouderenwerk van de SMDD mét cliënten op de brug in Delfshaven om publiciteit te krijgen en het thema op de stedelijke agenda te krijgen.

De SMDD heeft veel tijd en energie gestoken in het bekendmaken van het ouderenwerk bij oudere migranten. Spreekuren zijn er niet meer alleen op wijkposten, maar ook bij migrantenorganisaties. Allochtone ouderen die 65 jaar worden, krijgen een brief en als ze dat willen ook een huisbezoek. Er wordt frequent gesproken met sleutelfiguren binnen migrantenorganisaties.

Effect/evaluatie

In 2003 voerde het Instituut voor Sociologisch-Economisch Onderzoek in het kader van de Minderhedenmonitor Rotterdam een onderzoek uit naar de aansluiting tussen vraag en aanbod van voorzieningen voor allochtone ouderen in de stad (Distelbrink & Geense, 2003). Hieruit kwam POM naar voren als een veelbelovend programma voor oudere migranten. Ook vond een evaluatie plaats vanuit de subsidiegever, de deelgemeente Delfshaven. Op basis van deze evaluatie werd besloten het programma structureel te subsidiëren.

De stedelijke dienst SoZaWe heeft de SMDD inmiddels gevraagd om het programma oudere migranten over te dragen aan het ouderenwerk in drie andere deelgemeenten in Rotterdam. Dit komt omdat het programma succesvol is:

- Het cliëntenbestand van ouderenwerk SMDD vormt nu een afspiegeling van de oudere bevolking in Delfshaven.
- Ongeveer de helft van de oudere migranten neemt intussen zelf het initiatief tot contact met het ouderenwerk Delfshaven.

- Volgens de SMDD is een belangrijke succesfactor van POM de combinatie van rationeel-economisch, persoonsgericht én maatschappijkritisch handelen en dat POM, met inzet van cultuurtolken, mede is gebaseerd op wetenschappelijk onderzoek.